

RASIZIRANI MEDSEBOJNI ODNOSI V BIHAĆU, OBMEJNEM MESTU BOSNE IN HERCEGOVINE

Dagmar Nared, Ashlan Öztürk in Luka Koprivnik

149

IZVLEČEK

Prepleti medsebojnih odnosov lokalnega prebivalstva, ljudi na poti in mednarodnih prostovoljcev v Bihaću, obmejnem mestu Bosne in Hercegovine, so vzpostavili rasizirane medsebojne odnose. Dvomesečno etnografsko raziskovanje je pokazalo neenaka razmerja moči, utemeljena na rasnih razlikah, s tem pa odprlo vprašanje prevladujočih raziskovalnih paradigem Balkana. Slednje velikokrat ne morejo pojasniti ali razložiti izkušenj vseh tistih, ki prebivajo ali pa se zgolj začasno premikajo skozi Bihać. Čeprav rasizirani medsebojni odnosi pod vprašaj postavljajo dosedanje razlage Balkana, v članku predlagamo teoretske dopolnitve, ki bodo služile predvsem dopolnjevanju akademske literature. To storimo skozi prilagajanje konceptov kritične rasne teorije. **Gljučne besede:** migracije, Bosna in Hercegovina, balkanska begunska pot, kritična rasna teorija

ABSTRACT

The intertwining of interpersonal relations between local people, people on the move and international volunteers in Bihać, a border town of Bosnia and Herzegovina, has created racialised interpersonal relations. A two-month ethnographic research revealed unequal power relationships based on racial differences, raising the question of dominant research paradigms for the Balkans. These are often unable to explain or account for the experiences of all those who reside in, or merely temporarily move through, Bihać. Although racialised interrelations challenge existing explanations of the Balkans, this paper proposes theoretical additions that will serve primarily to complement the academic literature. We do this through an adaptation of the concepts of the Critical Race Theory.

Keywords: migration, Bosnia and Herzegovina, Balkan refugee route, Critical Race Theory

Uvod

Prispevek se ukvarja z rasizacijo medsebojnih odnosov v Bihaću, obmejnem mestu Bosne in Hercegovine, ki se nahaja na meji s Hrvaško, Evropsko unijo (EU) in od januarja 2023 neposredno na meji s Schengenom. Bihać in širši Unsko-sanski kanton sta postala zanimiva za raziskovalce položaja ljudi na poti zlasti leta 2015, ko je Bihać postal eno izmed ključnih mest na begunskem koridorju čez Balkan. Koridor so dejansko vzpostavile evropske države same, ki so na ta način odgovorile na »val« migrantov, ki so v tistem

času prečkali Balkan na poti iz Grčije v Severno in Zahodno Evropo (glej Hameršak in Pleše 2018). »V kontekstu koridorja so postala taborišča točke srečevanja heterogenih poti gibanja. Kljub deklariranemu humanitarnemu namenu koridorja in monumentalnemu številu ljudi, ki so se lahko gibali po koridorju, pa ga lahko označimo kot neprimerljivo tvorbo v nedavni zgodovini EU«, pišejo Hameršak in drugi (2020: 12). Od leta 2016 dalje je meja postala še bolj neprepustna, politika EU pa je bila vzpostavitev tamponskih con na zunanjih mejah EU. Drugače, meja je bila eksteralizirana¹ (glej Flynn 2013). Posamezniki so tako bili prisiljeni nezakonito prečkati mejo, da bi vstopili v EU. Nastala je tako imenovana *igra* (ang. the game) oziroma večkratni poskusi prečkanja meje, zavračanje in ponovno prečkanje (glej Hameršak in Pleše 2018, Minca 2020, Minca 2022).

150

Tamponska cona je privedla do novega vzpostavljanja odnosov med institucijami, ljudmi na poti, domačini, prostovoljci in drugimi deležniki (glej Hameršak 2018, Minca 2022), kar je močno preoblikovalo BiH in celotno balkansko regijo. Mesto Bihać se je namreč od leta 2015 soočilo z vse bolj raznolikim prebivalstvom,² kar je povzročilo refleksijo lokalnega prebivalstva o lastnem položaju v Evropi in širše ter o lastni nejasni prihodnosti (Hromadžić 2019, glej tudi Bjelić 2018: 929). Nadalje pa je dosedanja akademska literatura o Balkanu postala nezadostna za razumevanje trenutnih kompleksnih odnosov med različnimi akterji na terenu. Prej je bila balkanska regija večinoma razumljena skozi prizmo religije, etničnosti ali nacionalizma (Baker 2018a, Bjelić 2018). Vendar pa z vstopom drugih mednarodnih akterjev, kot so prostovoljci in ljudje na poti (nadalje LNP),³ te paradigme postanejo nezadostne za razlago novih izkušenj ne le lokalnega prebivalstva, pač pa tudi vseh nastalih medosebnih odnosov, ki so, kot trdimo, pogosto rasizirani.

Članek prispeva k vse pogostejši razpravi o tem, kako razumeti raso na Balkanu z vidika kompleksnih medsebojnih odnosov v bosanskem obmejnem mestu. Kontekst Bihaća, Bosne in Hercegovine in širše regije je zaznamovan s kompleksno zgodovino in položajem v svetu, pogosto je Balkan opisan kot povojen, postsocialističen in periferen. V Bihaću pretežno živijo ljudje islamske veroizpovedi, ki so sami doživeli in še vedno doživljajo islamofobne napade. Religija in etnična pripadnost v tem smislu ne zmoreta pojasniti, zakaj LNP utrpijo rasizem, medtem ko so mednarodni prostovoljci v večini lepo sprejeti. Terensko delo s tem potrjuje argument Catherine Baker (2018a, 2018b), ki trdi, da Balkan ne more biti več izključen iz razprave o rasi. Vendar s tem hkrati ne zanikamo postkolonialnih razprav v balkanskih študijah, temveč zgolj trdimo, da so zaradi novega

¹ Eksteralizirana meja je koncept v kontekstu migracij in nadzora meja, ki se nanaša na prakso prenosa ukrepov nadzora meja onkraj fizičnih meja države, pogosto v sosednje države ali regije. Osnovni cilj zunanje meje je upravljati tokove migracij in nadzorovati vstop v državo z izvajanjem ukrepov na lokacijah zunaj lastnih meja države. To vključuje sodelovanje z drugimi državami, uporabo tehnologije, pogosto pa se v razpravah o eksteralizaciji meje pojavljajo dvomi o etičnosti in pravilnosti takšne prakse.

² Tu se pojavlja vprašanje demografske sestave in ali lahko zares govorimo o prestrukturiranju demografije v Bihaću, sploh glede na vedno spreminjajočo se Balkansko begunsko pot - ne le iz vidika same poti, pač pa tudi iz vidika ljudi, ki jo uporabljajo, se vračajo ali kje tudi za dlje časa ustavijo, preden odidejo naprej. Vendar se tu osredotočamo na perspektivo prebivalstva, ki pa v večini dojema te spremembe kot korenite, četudi so začasne ali navidezne.

³ Prostovoljci, raziskovalci in novinarji vse pogosteje uporabljajo termin *ljudje na poti* za opis beguncev, migrantov oziroma vseh ljudi, ki prečkajo balkanski koridor. Gre za krovni termin, ki skuša ne le humanizirati, pač pa tudi vključiti raznolike skupine ljudi, ki si želijo vstopiti v Evropsko unijo iz različnih razlogov.

političnega in situacijskega razvoja v regiji potrebne teoretske razširitve.

Članek najprej obravnava odsotnost rase v akademski literaturi o Balkanu in se spopada z idejo o »izjemnosti« Balkana v postkolonialnih razpravah. S pomočjo etnografske raziskave vsakodnevnih medsebojnih odnosov med različnimi akterji v Bihaću pokažemo, da trenutne prevladujoče paradigme niso zadostne za analizo in razumevanje trenutnega položaja Bosne in Hercegovine na balkanski begunski poti. Nato ponujamo teoretično razširitev, ki temelji na našem terenskem delu, kot dopolnitev trenutni postkolonialni literaturi o Balkanu.

Metodologija

Poleti 2022 smo izvedli dvomesečno etnografsko raziskavo v Bihaću, v Bosni in Hercegovini, ter bližnji okolici. Bihać je mesto, ki se nahaja v severozahodni regiji BiH ob reki Uni in je administrativno središče Unsko-sanskega kantona. Ima bogato zgodovino, ki sega v antične čase, pečat pa so na njem pustile različne kulture in civilizacije. Ponaša se s slikovitim okoljem, obdanim z bujnim zelenjem, gorami in čisto vodo reke Une. Zanj je značilno živahno vzdušje, ki združuje tradicionalne in moderne elemente. Lokalno prebivalstvo je raznoliko, kar ustvarja preplet kultur in tradicij. Tako imenovani balkanski mozaik je bil v zadnjih letih preoblikovan, saj se je mesto soočalo s izzivi zaradi zunanjega varovanja evropske meje, skozi regijo pa na dnevni ravni prehaja visoko število LNP.

Bofulin in Rogelja (2017: 117) poudarjata, da »raziskovanje migracij z antropološke perspektive zahteva razmislek o odnosih med migranti, kraji in časi«. V času našega terenskega dela smo večkrat obiskali lokalne prebivalce in institucije. Aktivno smo sodelovali pri delu nevladne organizacije, ki zagotavlja hrano za LNP. Izvajali smo intenzivno opazovanje z udeležbo ter uporabljali avtoetnografske metode (dnevniki, zbirke fotografij ...). V kombinaciji s serijo strukturiranih in polstrukturiranih intervjujev z LNP, lokalnimi prebivalci, prostovoljci in predstavniki institucij smo skušali razjasniti kompleksne in raznolike medsebojne odnose v Bihaću.

Soočili smo se z različnimi vprašanji o zadostnosti naše metodologije. Metodološko smo morali biti prilagodljivi in, kot poudarjata tudi Bofulin in Rogelja, prilagoditi svoje pristope k metodologiji glede na študijo primera in ne nasprotno (2017: 116). Pri študiji migracij in medsebojnih odnosov na Balkanu smo se večkrat srečali tudi z vprašanji o zadostnosti naših vprašanj in bolj strukturiranih oblikah zbiranja informacij ter opazili, podobno kot Minca (2022: 371), da je potrebno naše metodologije nenehno prepriševati in da zahtevajo neskončno število (začasnih) odgovorov, posledično pa največ vpogleda v raziskovano temo dobimo z opazovanjem udeležencev in druženjem z ljudmi na terenu, lokalnimi prebivalci in prostovoljci. Minca (2022: 371) pa poudarja še en pomemben vidik našega dela, ki ga lahko vključimo le, če smo aktivno vključeni na terenu, in sicer da nam omogoča vpogled v »tišine, praznine, razdalje, taktike in realnosti taborišč ter oblike neformalnih odnosov, ki se vzpostavijo na terenu«. Prav dolžina terenskega dela nam je omogočila, da smo se bolj intimno povezali s prostovoljci in pridobili širši vpogled v njihovo vlogo v Bihaću v okviru širše oskrbe za LNP. Vredno je omeniti, da je v zadnjih letih močno naraslo zanimanje za raziskovanje balkanske poti, kar so zaznale tudi različne prostovoljske organizacije, zaradi česar so bili metodološki razmisleki še pogostejši.

Balkan in razprave o rasi

V zadnjih letih je akademska literatura priča vse pogostejšim razpravam o vlogi rase v balkanski regiji. Kot je zapisala Catherine Baker (2018a) v svoji prelomni knjigi *Rasa in jugoslovanska regija* (ang. *Race and the Yugoslav Region*), se zdi, da jugoslovanska regija nima nič skupnega z raso in nasprotno. Ta kritika večinoma izhaja iz akademske literature o Balkanu, predvsem post-kolonialnih razprav. Maria Todorova (2009) in Bakić-Hayden (1995), obe pomembni raziskovalki na tem področju, preučujeta Balkan in imaginarije o njem, predvsem nasproti Zahodu. Vendar pa obe avtorici v svoje okvire ne vključujeta rase ali rasizacije kot osi analize, opozarjata Baker (2018b) in Dušan Bjelić (2018, 2021), kljub temu da je v jugoslovanskem prostoru v preteklosti že potekala razprava o rasi (Wright 2022, Subotić in Vučetić 2019). Še več, etničnost, religija in narodnost so običajno sestavni del razumevanja Balkana, vendar pa to ne zadošča za razumevanje in analizo balkanske poti.

152

Namen tega članka ni podrobno razpravljati o zgodovini Balkana in o prevladujoči vlogi rase kot zgodovinskega dejavnika. Kljub temu pa vloga Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) v gibanju neuvrščenih držav in razprave o rasi, povezane s tem gibanjem, ponuja drugačen vpogled na vprašanje rase v jugoslovanskem prostoru. SFRJ se je intenzivneje vključila v razprave o rasi potem, ko so afriške države začele pridobivati neodvisnost od kolonialnih sil in sklenile zaveznitvo neuvrščenih držav s SFRJ. Obstaja več poročil o rasističnem razmišljanju med Jugoslovani in v razmišljanjih o rasi v jugoslovanskih akademskih krogih (Wright 2022). Jugoslovanska zunanja politika se je takrat opredeljevala kot protirasistična in protiiperialistična, vendar ni priznala svoje lastne rasizirane privilegiraniosti (Subotić in Vučetić 2019). Wright (2022) celo trdi, da se je SFRJ pozicionirala kot bela skozi gibanje neuvrščenih držav, hkrati pa se je razlikovala od Zahoda in ideje o zahodnosti. Čeprav so se jugoslovanska politika in uradniki v postkolonialnem svetu opredeljevali kot protirasistični, so uradniki sprejemali diskurz »moderniziranosti in razvitosti.« Denimo visoki jugoslovanski državni uradnik Edvard Kardelj je pogosto opisoval afriške države kot nerazvite v primerjavi s SFRJ. Subotić in Vučetić (2019: 726) opozarjata, da se je med oblikovanjem gibanja neuvrščenih držav diskurz sčasoma premaknil od protirasističnega k protiblokovskemu, s čimer so se izognili razpravam o kolonializmu in rasnih hierarhijah. Namesto solidarnosti je SFRJ ponudila mednarodno pomoč, državni dokumenti govorijo o zatiranih in zatiralcih, vendar nikoli o rasi (Subotić in Vučetić 2019: 727–728). Poleg tega Wright (2022) navaja primere romanov, ki obravnavajo jugoslovansko belo kožo – pisatelj Oskar Davičo se na primer v romanu spopada s spoznanjem z barvo svoje kože (kot to opisuje sam), in da je zaradi nje viden kot zaslužnjevalec. Wright (2022) nadalje piše, da je bila barva kože nasploh pomembna v SFRJ – v 60. in 70. letih so bile razširjene raziskave o rasizmu, saj so se na študentskih kampusih pogosteje pojavljali rasistični napadi na študente iz držav gibanja neuvrščenih držav.⁴ Sara Pistotnik in David Alexander Brown (2018) pa sta

⁴ Subotić in Vučetić (2019: 729) menita, da se tukaj pravzaprav ni smiselno prevpraševati o (ne)obstoju anti-rasistične ideologije v SFRJ oziroma v gibanju neuvrščenih. Predlagata, da se v ospredje postavi živeta izkušnja tujih študentov, ki je bila mnogokrat negativna zaradi rasističnih napadov in incidentov. Prav tako različni arhivi in poročila nakazujejo na prisotnost rasističnega razmišljanja v SFRJ in superiornjšega (vprašanje – ni jasno, čigava predstava je to – politična, javna, akademska?) položaja nad državami iz gibanja neuvrščenih.

pokazala tudi, kako lahko izbris nekaterih državljanov⁵ iz registra stalnega prebivalstva v osamosvojeni Slovenji razumemo skozi diskurz rasizma, predvsem z vidika državne avtoritete, ki izključuje in omejuje.

Ti primeri kažejo na obstoj belosti (ang. *whiteness*) v SFRJ. Belost je bila sicer občasno omenjena (kot npr. v primeru Oskarja Daviča), a večinoma ne neposredno. Za tovrsten pristop k rasi na Balkanu mnogo avtorjev (Baker 2018b, Bjelić 2018, Bjelić 2021, Subotić in Vučetić 2019) uporablja koncept „globalne bele nevednosti“ Charlesa Millsa (2015: 217), ki družbeno kategorizacijo belosti opredeljuje kot vrsto družbene leče, percepcijo, ki oblikuje svet. To je rasna konstrukcija resničnosti, vendar takšna, na katero na globalni ravni nismo pozorni. Subotić in Vučetić (2019) na primer opisujeta gibanje neuvrščenih držav kot ignorantsko izvedbo solidarnosti, ki afirmira globalno rasno hierarhijo, vendar se ji dejansko ne zoperstavlja.

Akadska literatura o Balkanu celo zanemara raso kot analitično kategorijo, čeprav je postkolonialni pogovor znotraj akademske literature precej ploden, vendar privilegira etničnost in religijo (Baker 2018a, Baker 2018b, Bjelić 2018, Bjelić 2021). Etničnost in religija sta delovala kot glavna zgodovinska dejavnika socialnih razlik tako na polotoku kot zunaj njega. Balkan kot periferna regija Evrope je dobil svoje specifično mesto v svetu. Jugovzhodno Evropo, ki je imaginativno nasproti Zahodu in zahodni Evropi oziroma ni v celoti del nje, je mogoče razumeti skozi postkolonialno lečo orientalizmov oziroma balkanizma. Todorovin balkanizem in Bakić-Haydenovi babuškinini orientalizmi so odprli postkolonialni pogovor, vendar brez vključevanja rase. Bjelić (2018: 910) trdi, da Todorova s svojimi opažanji, s historično-strukturno razliko med kolonialnim Zahodom in imperialnim osmanskim Balkanom ter z metodologijo, omejuje razpravo o rasi na Balkanu. Obstajajo različni načini razumevanja balkanizmov, orientalizmov in babuškinih orientalizmov,⁶ vendar vsi ti različni pogledi, po mnenju Bjelića (2021: 239), pripeljejo do tega, da Balkan postane ujetnik – »eksterno, znotraj paradigme balkanizma ter interno, znotraj nacionalne paradigme«. Po njegovem mnenju to vodi v evrocentrično kolonialno amnezijo in prikazovanje Balkana kot brezrasnega. S tem se opusti večjo družbeno resničnost, v kateri deluje rasa, in ustvarja hierarhije. Ta vrsta amnezije je ključni element v vseh nacionalnih paradigmah raziskovanja Balkana, trdi Bjelić (2021).

Vendar pa je mogoče amnezijo razumeti tudi kot težavo pri neposredni uporabi koncepta rase v zvezi z Balkanom. Kot piše Mills (2015: 218), je Evropa sama nekatere druge evropske družbe imela za manjvredne in inferiorne, kar lepo ponazarja delo Božidarja Jezernika (2003), ki prikaže pristop zahodnjakov do Balkana. Balkan prav tako nikoli ni bil imperialna sila, v Evropi pa drži položaj pol-periferije. S tega vidika enostavna aplikacija kritične rasne teorije ni mogoča, kljub temu pa ne moremo zanikati prisotnosti belosti⁷ (ang. *whiteness*). Aniko Imre (2005) tako meni, da je belost ključna v razumevanju evropejskosti v vzhodni Evropi – sami pa menimo, da je naše terensko delo pokazalo podoben pojav.

⁵ Predvsem ljudi rojenih v državah bivše SFRJ.

⁶ Za bolj poglobljeno razpravo o balkanizmu in babuškinem orientalizmu glej Bjelić 2018: 910-911. Bolj poglobljeno o babuškinem orientalizmu piše tudi Baskar (2010).

⁷ Belost – to zaznamuje koncept oziroma rasizirano idejo, da je belost superiorna (četudi je ta ideja občutljiva).

Razumevanje rase na Balkanu: predlog teoretske razširitve

Iz evropske teorizacije je David Theo Goldberg (2006, iz Lentin 2008: 491) nazorno poudaril, da rasa preprosto noče ostati tiho. Alana Lentin to tišino o rasi razlaga kot način za odpravo posledic rase in njenih terminologij, vendar trdi, da »učinki razmišljanja o rasi [...] niso zamrli«, kar dokazujejo tudi številne prejšnje študije, ki so pokazale, da sta institucionalizirana in sistematična diskriminacija in rasizem še vedno vsakodnevno prisotna (npr. Younge 2020). Vendar pa se terminologija in priznavanje rase še vedno pojavljata zaradi razvoja čiščenja škodljive, uničujoče in krvave zgodovine – ki ima korenine v Evropi – nacionalističnih taksonomij med evropskostjo in neevropskostjo, ustvarjanja konstruiranih, poenostavljenih in dihotomiziranih opredelitev med belimi in črnimi telesi, predvsem zaradi zadrege in kolektivne travme holokavsta. Krivdo tragedij kolonializma se je skušalo izseliti iz Evrope ali kot je opazil Younge (2020), celina sama se predstavlja v razmerju do drugih entitet kot moralno nadrejena, »priročno prezira svojo kolonialno preteklost in lastno rasistično sedanost«. Ironično je, da se jedro rasizacije kljub temu pokaže tudi v tej brezbarvni zavesti glede rase, saj je bila evropska belost, ki je bila razglašena za prevladujočo in vredno hegemonične moči, zdaj ponovno predstavljena kot nadrejena na čelu fasadne demokracije, svobode in proti-rasizma. Vendar se ne bi smeli preprosto zadovoljiti s priznavanjem, da je rasa dejavnik, ki vpliva na življenjske poti subjektov na dnevni in sistemski ravni zunaj konteksta ZDA in Zahodne Evrope. Kako lahko razumemo ustvarjanje ras zunaj tega konteksta?

154

Prvi in najpomembnejši cilj tega članka ni to, da se samo znebimo prejšnjih teoretizacij in raziskav, opravljenih v kontekstu Bosne in Hercegovine ali širše na Balkanu – vključno s tistimi, ki so prednost dajale etničnosti, etničnim razlikam in religiji kot osi analize. Priznavamo, da je razmišljanje o etničnosti ali kulturnih razlikah orodje, ki se je izkazalo za koristno pri proučevanju lastnih izkušnjah subjektov, pa tudi za tiste z antropološkim interesom za delovanje procesov oblikovanja identitete. Etničnost je nedvomno pomemben del tega. Vendar zgolj opazovanje obmejnih mest skozi lečo etnične diskriminacije in verskih razlik ni dovolj za razumevanje prisilne hierarhizacije in diskriminacije, s katerimi se soočajo LNP. Trdimo, da pogled na etnično razliko splošči hierarhizacijo med ljudmi kot teoretski okvir. Ta članek predlaga teoretsko razširitev teh pristopov z ustvarjanjem gradnika z učenjem iz že opravljene raziskave v postkolonialnem, zahodnoevropskem okviru, predvsem s teoretskega pristopa kritične rasne teorije in študij. Naša etnografija torej deluje kot empirično temelječe izhodišče za našo razširitev, ki si prizadeva presegati etničnost, etnične razlike, kulturo in religijo ter celo islamofobijo v bosanskem kontekstu. Pri tem upoštevamo delo Puig de la Bellacase (2011), ki poudarja pomen skrbnega ravnanja s temi tematikami tudi na nivoju teorije. Mi v svojem članku za to poskrbimo tako, da opredelimo, kaj mislimo s teoretskim uvajanjem rase v nov kontekst, kaj ne deluje, ko ta teorija potuje drugam, in s sklicevanjem na naše vinjete in empirične ugotovitve, ki dejansko kažejo, da bi lahko okvir, ki upošteva raso in rasizem, pojasnil neenake odnose in izkušnje. Drugače povedano, predlagamo, da se rasa obravnava kot os analize kot teoretski vidik, ki ga je mogoče in bi ga bilo treba upoštevati. S tem trdimo, da lahko odgovorimo ne samo na vprašanja kako, ampak tudi zakaj.

Tu se pojavi vprašanje: zakaj izbrati raso kot primarno os analize nad etničnostjo ali religijo? Najbolj enostavno, rasa je drugačna od etničnosti ali kulture, ker upošteva

razmerja moči. Lentin (2008: 487) razjasni to s poudarkom, da kljub poizkusom, da bi iz evropskega političnega diskurza odstranili koncept rase, »se rasizem še naprej kaže kot ključen dejavnik družbenega okolja v Evropi«. Trdi, da poskus po drugi svetovni vojni, da bi zamenjali »raso« z alternativnimi oznakami, kot so kultura in etničnost, ni omilil vpliva koncepta rase. Pomembno pa je omeniti, da sodobno razumevanje rase manj temelji na naravoslovnih predstavah o hierarhični človečnosti in bolj na temeljnih predstavah o evropejstvu in neevropejstvu. V tem kontekstu lahko različni dejavniki, kot so kultura, etničnost, religija, nacionalizem in celo barva kože, ob različnih časih nadomestijo koncept rase. Kljub prizadevanjem, da bi izključili raso tako iz akademskega diskurza kot iz vsakdanjega jezika, rasa še naprej klasificira družbo (Lentin 2008: 487; glej tudi Pistotnik in Brown 2018). Zahod se torej še naprej definira v svojem rasiziranim nasprotniku.

Poudariti velja, da neposredna uporaba kritične rasne teorije na Balkanu ni enostavna, glede na edinstven zgodovinski in geopolitični kontekst, ki pa vendarle vključuje tudi vidike imperializma, kolonializma in nedavnih konfliktov (glej Baker 2018a). Na primer koncept »kolonialne afazije« (ang. *colonial aphasia*), ki ga je razvila Ann Stoler (2011), se opira na delo Foucaulta, a hkrati poudarja njegovo pomanjkljivost pri obravnavanju rase in rasizma. Stoler to konceptualizira kot obliko amnezije oziroma pozabe, ki izhaja iz zatiranja znanja in težave pri oblikovanju besedišča za razumevanje kolonialne preteklosti in obstoječih neenakosti, ki izvirajo iz kolonialne dediščine. Vendar pa je treba poudariti, da BiH niti Balkan nasploh nista zavzemala hegemoničnega kolonialnega položaja. Zato bi bilo uporabiti pojmovanje »bele nevednosti« kot obliko kolonialne afazije pomanjkljivo in napačno razumevanje te regije. Vendar to še ne pomeni, da je napačna predstava tudi ta, da je Balkan izoliran, odmaknjen od širšega svetovnega sistema, tak pogled je namreč izkrivljena predstava o tej regiji v širšem, globalnem kontekstu. Menimo, da kritična rasna teorija in rasa kot os analize posebej ponujata plodna tla za nova teoretska in metodološka dognanja ter vpoglede v neenakosti v priložnostih, diskriminacijo in rasizem na Balkanu.

Stuart Hall (1997) je v svojem prelomnem delu predlagal razumevanje rase kot drsečega označevalca (ang. *floating signifier*) konec 90. let. Zdi se primeren koncept, ki lahko idejo rase razširi in prenese v različne kontekste. Hallova metaforična operacionalizacija rase kot »drsečega« in »označevalca« poudarja:

»Socialno, zgodovinsko in politično je rasa **diskurz**; deluje kot jezik, kot drseči označevalec; njegovi označevalci se ne sklicujejo na genetsko utemeljena dejstva, ampak na sisteme pomenov, ki so se zasedrali v klasifikacijah kulture; in ti pomeni imajo dejanske učinke ne zaradi neke resnice, ki je vgrajena v njihovo znanstveno klasifikacijo, ampak zaradi volje do moči ...« (Hall 1997: 56).

Drugačno od strogega postkolonialnega kontekstualnega razumevanja, kako se različna telesa različno rasno ustvarjajo na različne načine, pristop Stuarta Halla priznava, da je rasa prilagodljiva na različnih področjih: s konstelacijo različnih teles v geografski regiji Bosne in Hercegovine, ki je v povezavi z zahodnoevropskim kontekstom, vključuje migracijske tokove iz globalnega juga in je bila razklana zaradi genocida, ki se je posebej osredotočil na muslimanske subjekte. Naša študija primera kaže, da

se konstelacija ali triangulacija subjektov lahko razume le, če natančno preučimo, kako vstopa v igro hierarhizacija teles vstopa. S pomočjo rase kot osi analize v našem raziskovanju poudarjamo neenaka razmerja moči, raje kot etničnost in kulturne razlike. Drugače povedano, opozarjanje na razlike med etničnostmi, religijami ali kulturami ni dovolj, da bi razumeli, kako se ti koncepti mobilizirajo za upravičevanje etničnega čiščenja ali genocida. Način, na katerega se rasa lahko teoretizira kot drseči označevalec, lahko razumemo na dva načina. Prvič, položaj telesa se lahko sčasoma spremeni. Primer tega je položaj italijansko-ameriških ali irskih teles, ki so bila prej obravnavana kot manjvredna, ali celo kot črna. Drugič, ljudje se namesto na raso sklicujejo na kulturne, etnične, verske razlike, medtem ko dejansko govorijo o rasnem razumevanju razlik. Hall trdi, da so se biološke ali rasne razlike med ljudmi izkazale za nevzdržne, zato je bilo treba upravičiti prevlado ene populacije nad drugo prek različnih vidikov. Seveda obstajajo etnične, kulturne in verske razlike, vendar ko gre za razlike v obravnavi s strani posameznikov in institucij, jih ni mogoče pojasniti s preprostim omenjanjem različnih verskih vrednot. V takem razumevanju je pojmovanje moči popolnoma izgubljeno.

Raso razumemo kot silo in fikcijo (M'charek 2013): gre za družbeno konstrukcijo, vendar takšno, ki ima družbeno, politično in pravno avtoriteto, saj hierarhizira ljudi. Rasa sama po sebi ni predhoden označevalec razlik, temveč dobi pomen skozi svojo nenehno konstrukcijo. Dela kritičnih rasnih teoretikov, kot sta Stuart Hall in David Theo Goldberg, ki izhajata iz zahodnoevropskega konteksta, so pokazala, da je pomen rase nestabilen in prilagodljiv ter se spreminja s časom.

Anya Topolski (2018) je raziskovala presečišče med raso in religijo v evropskem kontekstu, zlasti v zvezi z evropsko filozofijo, kjer zaključuje, da sta rasa in religija zgodovinsko prepleteni v evropskem razmišljanju. Poudarja potrebo po kritičnem preučevanju tega kompleksnega razmerja in uvaja koncept »konstelacije rase-religije« (ang. *race-religion constellation*), da bi razvila globlje razumevanje rasnih dinamik in njihovih posledic za (sodobno) Evropo. Delo ne prispeva le k širšemu razvoju kritične rasne teorije v evropskem kontekstu, temveč tudi nasprotuje predpostavki, da religija deluje popolnoma ločeno od rase. Jean Beaman (2017: 21) pojasnjuje, da čeprav se presečišča, kot sta rasa in religija, lahko opazujejo in analizirajo ločeno, v širšem smislu »religija deluje kot evfemizem za raso«. Kot že omenjeno pri rasiziranih konotacijah v izrazih, kot sta kultura in religija – in posebej islam – delujejo kot diferenciatorji med različnimi kulturami, pri čemer se islam obravnava kot nenavaden in nezdržljiv s francoskim državljanstvom in identiteto. Razlaga pa ni povezana zgolj s praksami, ki bi lahko pripadale islamu, temveč bolj z asociacijami kot nasprotjem beli evropejskosti (Lentin 2008, De Genova 2018: 1773) in je zato glavni določilni dejavnik statusa (magrebskih) migrantov v francoskem kontekstu (Anderson 2012). Kot je že bilo mnogokrat omenjeno, islam deluje kot drseči označevalec (Hall 1997, Lentin 2008), ki pokriva pojmovanja rase in kljub temu omogoča rasizem v tej prekrivnosti, v državi, ki je slepa za lastno razglašanje o rasni nevtralnosti. Ali kot Beaman (2017: 49) povzema: »Islamofobija torej ni samo o islamu, temveč tudi o etno-rasni izključenosti.« Poleg tega, kar konstelacija rase in religije ali etno-rasna izključenost prikazuje in nas lahko nauči iz naših opazovanj medsebojnih odnosov v Bihaću, ugotavljamo, da kategorije religije ali etničnosti niso nič drugega kot nevtralne in priznavanje rasnih presečišč in dinamik, ki vstopajo v igro v teh odnosih, nam pokaže,

kako rasa deluje kot produktivna sila razlik v dinamiki moči, izidih življenjskih poti in obravnavi.

Rasna triangulacija, kot jo operacionalizira Parvulescu (2015), mobilizira teoretizacije rase s poudarkom na tem, kako različne fizične bližine in konstelacije ljudi in kontekstov ljudi različno rasno ustvarjajo – kjer v vsaki situaciji deluje več hierarhij, delujejo po več oseh in proizvajajo kompleksne vozle rasizacije, ki vključujejo več izrazov. Ta konceptualizacija nam pomaga začeti pogovor o tem, kako se rasa, rasizacija in oblikovanje rase dogajajo v nedavnih povojnih balkanskih kontekstih, pa tudi kako se rasa, rasizacija in oblikovanje rase dejansko spreminjajo s časom. Kar zadeva potovanje kritične rasne teorije, citiramo:

»Res je, da se vsi vidiki kritične rasne teorije iz ZDA ne prenašajo dobro; nekateri se ne odzovejo v Evropi. Vendar pa se nekateri od njenih glavnih načel – družbena konstruiranost rase, rasizacija kot proces, kritika prostorske segregacije, globoka prepletenost rase in razreda – lahko in bi morali prevesti, da bi lahko služili kot konceptualna orodja v evropskem pogovoru« (Parvulescu 2015: 29).

157

Parvulescujev prispevek se predstavlja kot koristna in ilustrativna gradbena enota, ki podpira splošno raziskavo in cilj tega članka. Obstajajo pa nekateri vidiki, ki jih predlagamo dodati prej omenjenim teoretičnim okvirom. Najpomembnejša točka tukaj je, da Parvulescu očitno namiguje na fizično bližino in prisotnost različno rasno ustvarjenih teles, da lahko pripoveduje zgodbo o rasizaciji. Zato se zdi njegov predlog, da se vključimo v rasno triangulacijo, zelo izrecen, saj opozarja na film, kjer konstelacija različnih rasno in razredno določenih teles končno pojasni razlike v rasizaciji. Vendar pa z razumevanjem rasne teorije ali rase kot drsečega označevalca lahko razumemo pojem moči, ne da bi se morali zanašati na fizično bližino in prisotnost, da „dokažemo“, da se rasizacija dogaja, saj upošteva genealogije in prav tiste lastnosti, ki jih Hall kritizira: pojmovanja kulture, religije in etničnosti so preprosto vedno prisotna. Poleg tega način, na katerega se telesa različno rasno ustvarjajo, preprosto ne „drži“ samo za telesa. Razteza se na prostor, na načine, ki jih opisuje Sara Ahmed (2014), in za seboj pušča sledi. Lahko mislimo na begunsko taborišče, kavarno, ki posebej oskrbuje stranke muslimanske veroizpovedi, ali trgovino, kjer so najpogostejša bela telesa. Drugače povedano, rasa je prisotna, nikoli ni izginila, ne glede na to, ali je telo prisotno ali odsotno. Poleg tega se zdi predlog, da se vključimo v rasno triangulacijo, zanimiva izbira: priznanje obstoja rase bi tak predlog enostavno naredilo odvečnega.

Migracije, rasa in Balkan : Primer Bihaća

Balkanske države so bile v akademskih razpravah vedno opisane kot post-tranzicijske, post-socialistične ali po-vojne države. To je tudi način, kako smo kot raziskovalci vedno razumeli Bosno in Hercegovino, to je bilo tudi gledišče, skozi katero smo jo gledali na začetku. Vendar je zlasti v kontekstu migracij postajalo težko prezreti postkolonialni kontekst. Rasa je postala neizogibna – še posebej zdaj, ko so se balkanske države vključile v pravni sistem EU (Bjelić 2018: 907). Migracije, kot trdita Mayblin in Turner (2021: 106), so neločljivo povezane s postkolonialnostjo:

„Razmišljati o gibanju kot nečem, kar je ločeno od rase, pomeni podcenjevati, kako sta nadzor nad gibanjem in oblikovanje mej zgodovinsko obarvana z rasno pripadnostjo in kako to še naprej oblikuje našo sedanost.“

Ob upoštevanju tega smo se poskušali osredotočiti na belost in v postkolonialno perspektivo vključiti rasno pripadnost v tisto, kar se je dogajalo v medsebojnih odnosih v Bihaću. Med dvomesečnim terenskim delom v Bihaću smo podrobneje proučili dejavnosti različnih prostovoljskih organizacij v regiji s pomočjo udeležujočega opazovanja ter različnih polstrukturiranih in nestrukturiranih intervjujev. Podrobneje smo si ogledali eno mednarodno prostovoljsko organizacijo, v kateri sodelujejo različni mladi iz Evrope, ki se ukvarjajo s humanitarno pomočjo na Balkanu.

158

Da bi prikazali pomen rase v vseh raznolikih medsebojnih odnosih pri terenskem delu, smo sistematično uredili svoja opažanja na naslednji način. Ker je v Bihaću veliko akterjev in skupnosti, bodo rezultati predstavljeni v obliki odnosov med različnimi akterji in skupnostmi. Te skupine so oblikovale raznolike odnose, zato je slika prikazana na relacijski način. Prikažemo odnos med prostovoljci in lokalno skupnostjo, med prostovoljci in LNP ter nazadnje med LNP in lokalno skupnostjo.

Prostovoljci - lokalna skupnost

Vsi prostovoljci so pomagali LNP prek organizacij in kolektivov, večinoma iz držav EU. Prostovoljci so nudili pomoč tudi LNP, ki so bili v institucijah ali begunskih taborih, kar predstavlja bolj organiziran način pomoči na balkanski poti. Dejstvo pa je, da LNP pogosto potrebujejo pomoč, ki je ni mogoče zagotoviti v taborih ali institucijah, zato prostovoljci iz kolektivov nudijo pomoč tudi tem skupinam. Delo prostovoljcev (dostava hrane in drugih oskrbnih sredstev, nujna medicinska oskrba itd.) je večinoma na terenu in skrito, saj je v Unsko-sanskem kantonu kriminalizirano.⁸ Kriminalizacija humanitarnega dela ima namreč tudi sicer velik vpliv na lokalnost, humanitarno delo pa postane vmesna točka med avtoritetami in drugimi akterji (Lipovec Čebren in ostali 2020). Kriminalizacija se v vsakdanjem življenju kaže na raznovrstne načine. Neki prostovoljec je v pogovoru z domačini, ko so jih spraševali, kaj počnejo v Bihaću, njihovo skupino primerjal s potujočim cirkusom, kar je kasneje sprožilo neodobravanje med prostovoljci, ker je pritegnilo preveč pozornosti njihovi skupini, saj so ljudje navdušeno reagirali na cirkus. Na podlagi sprejemanja njihovih dejanj so ustvarili interni zemljevid z označenimi lokacijami z zeleno, rumeno, rdečo in črno barvo. Zelena označuje varno lokacijo, rdeča in črna pa neprimerno lokacijo. Črna označuje lokacijo, kjer so že bili priča incidentu z lokalnim prebivalstvom. »Enkrat nam je neki moški grozil, da nas bo ustrelil, če bomo še enkrat peljali mimo njegovega posestva in vse odvrgli v gozdu, preprosto smo morali zbežati,« je poročal eden od prostovoljcev. Tehnično gledano ne bi smeli opravljati svojega dela, vendar tako policija kot lokalno prebivalstvo ve, kaj počnejo. »Večino časa se trudimo, da ne bi bilo preveč očitno. Hrano vedno pakiramo v črne vrečke, jih damo v avto in pokrijemo z odejami, da je videti, kot da gremo kampirat,« je

⁸ Unsko-sanski kanton je namreč prepovedal humanitarno pomoč LNP. Prostovoljci so se predvsem bali deportacije, kar se je v zgodovini organizacije že zgodilo. Kanton prepoveduje denimo tudi vožnjo LNP v osebnem vozilu.

povedal eden od prostovoljcev v eni izmed prostovoljskih organizacij. Drugič, španskemu prostovoljcu ni bilo dovoljeno počakati na svojo hrano v piceriji, verjetno zato, ker je bil prostovoljec temnejše polti in ga je zato mogoče razumeti kot LNP. Prostovoljec ni samo moral počakati zunaj na svojo hrano, kar drugim prostovoljcem ni bilo treba, ampak je moral plačati tudi dvojno ceno za enako pico. Ta primer jasno dokazuje točko o rasi kot dobesedni fikciji in sili: čeprav ni treba posebej poudarjati, da biološke rasne razlike ne obstajajo, način, kako se lahko premikaš skozi svoje življenje, kako te obravnavajo in kako si »prebran« kot rasno obarvan na en način namesto na drug način, uveljavlja takšno fikcijo. Čeprav so policisti nekatere prostovoljce večkrat odvedli v begunsko taborišče, ker niso imeli osebnih dokumentov pri sebi, dejanski LNP nimajo enakih virov, da bi se lahko rešili iz dobesednega zapora. Nepotrebno je še dodati, da se sila in fikcija rase nanašata tudi na bolj celovito razumevanje, kako se rasizacija kaže na različne načine, kadar upoštevamo razred, spol, spolno usmerjenost in invalidnost.

Pozornosti se lahko LNP in (nekateri) prostovoljci izognejo s previdnostjo. Vendar je to težko storiti, ker so njihova telesa razumljena kot nezaželeni, veliko slabše preučena ali sploh niso nadzorovana s strani lokalne skupnosti. Bližina prostovoljcev rasiziranim telesom, bodisi zaradi barve kože bodisi zaradi njihove pomoči LNP, ustvarja tudi rasizirano telo prostovoljca. Tovrstna bližina je sploh postala vidna v primeru španskega prostovoljca. Mnogi se zato aktivno izognejo vsakršni pozornosti, previdnost je eden izmed načinov, kako ostanejo skriti. Vendar je tistim prostovoljcem, ki pri prebivalcih Bihaća, vsaj na prvi pogled, niso nezaželeni, veliko lažje: njihova telesa niso toliko proučena ali pa morda sploh niso nadzorovana s strani lokalne skupnosti. To sicer ne olajša njihovih nalog, saj je vsaka pomoč LNP kriminalizirana – toda biti prepoznan kot bel, evropski turist vsaj ne zapleta stvari.

LNP - prostovoljci

Ena izmed prostovoljk, Klara,⁹ je med sproščenimi aktivnostmi, kjer se prostovoljci in LNP družijo, izrazila, da jo nekateri fantje iz Surinama privlačijo. Drugim prostovoljcem je dejala, da se ji zdijo ti fantje »seksi in privlačni«. Z njimi je preživljala vse več časa, vendar je dejala, da ne bi nikoli storila ničesar oziroma ne bi nikoli prestopila meje. Kljub temu je osvajanje postajalo vse bolj očitno, komentarji so sčasoma postajali bolj izrecni. Na enem od sestankov jo je prostovoljec Johannes opozoril, da lahko s takšnim vedno bolj očitnim flirtanjem prestopi nekatere meje. Povedal ji je, da mu ni prijetno, da ustvarja takšno dinamiko z LNP in jih objektivizira. Klara je postala zelo jezna, saj ni minilo niti nekaj dni, odkar je Johannes ponujal alkohol in travo LNP med druženjem. Skupina prostovoljcev je zato tudi veliko razpravljala o tem – ali smejo piti in jemati druge substance z LNP? Mnenja so bila deljena. Johannes je trdil, da bi morali LNP videti kot ljudi in jih tako obravnavati, sicer si »praktično rasist«. Zato bi jim morali ponuditi pijačo in droge, ki bi jih sicer ponudili tudi svojim prijateljem. Klara je bila v tem smislu nekoliko zmedena zaradi Johannesove nelagodnosti glede njenega očitnega zanimanja za fanta iz Surinama – meje so postajale vse bolj nejasne. Težava ni bila nikoli resnično rešena.

⁹ Vsa imena v prispevku so spremenjena.

Nevladne organizacije in kolektivi so vedno bolj naklonjeni LNP, saj so ravno oni razlog, da prostovoljci sploh pridejo na teren. Vendar pa odnosa med LNP in prostovoljci ni brez rasnih elementov. To je postalo jasno med navedenim primerom, saj te organizacije običajno nimajo kodeksa ravnanja glede romantičnih ali intimnih odnosov med LNP in prostovoljci. Prav tako nimajo jasnega kodeksa ravnanja glede deljenja psihoaktivnih snovi med druženjem ali preživljanja časa z LNP zunaj prostovoljskega dela. Ta odsotnost pravil ustvarja konflikte in napetosti na sestankih, ljudje pogosto niso na isti strani. Te napetosti se pogosto prezrejo, vendar je prišlo do konflikta z drugo skupino prostovoljcev, ki je trajal približno en teden (običajno so težave razrešili v nekaj urah ali manj). V tem primeru se zdi, da gre za poslabšanje razmerij moči, kjer je mogoče razložiti način, kako se LNP objektivizira kot Druge – kar je ponovno lahko razloženo z rasizacijo, ki se predvsem manifestira skozi fetišizacijo. Zgolj etnična pripadnost in religija nam tega uvida ne bi prinesli, medtem ko rasa odstre pogled neenakih razmerij moč. S tem postane očitna ne le močna dinamika med prostovoljci, ki se lažje in varneje premikajo skozi obmejno mesto v primerjavi z LNP, ampak tudi v primeru bolj intimnih odnosov.

LNP - lokalna skupnost

Iz lokalne skupnosti prihajajo različni odzivi na LNP. Nekateri jim aktivno pomagajo, drugi jih prezrejo, nekateri pa imajo do njih negativno stališče in se do njih tako tudi vedejo. Družine in ljudje, ki pomagajo LNP, običajno naletijo na zavračanje s strani svoje skupnosti ali se soočajo z nasprotovanjem na različne načine. V bližini središča mesta je trafika, kjer si lahko LNP napolnijo svoje telefone. Lastnik trafike je celo namestil sončno napravo, da ima dovolj električne energije za več polnilnih postaj. Prav tako prodaja hrano in vodo LNP, kar je nekaj, česar se mnoge restavracije, trafike in lokalne trgovine ne odločijo storiti. Lastnik trafike s svojo pomočjo veliko tvega – policija ga redno globi. Nekateri domačini so se odločili, da ne bodo več nakupovali pri njem, ker se ne strinjajo z njegovim stališčem in dejavnostmi v zvezi z LNP. Tudi družina iz Bihaća, ki ponuja LNP polnilne postaje, pitno vodo in tuše, je naletela na enako zavračanje s strani skupnosti. Sosedji so jih večkrat prijavljali policiji in širili govorice o njih. Mlajša hči družine nam je rekla: *»Kakšen komšiluk je to? To ni komšiluk. In kakšni muslimani so to? Sočlovek, ki je musliman, potrebuje tvojo pomoč, vendar ga prezreš in grajaš.«*

LNP pogosto doživljajo neenako obravnavo v različnih storitvah, pogosto morajo plačevati več za isto storitev. *»Pri migraciji poskušajo izvleči čim več denarja iz tebe, tukaj šteje samo denar, ne vsak denar, vsi govorijo o evrih, ena usluga stane 50 evrov, druga 20 evrov, če želiš priti v Evropo, se prilagodiš. Kupujemo samo v trgovinah s fiksnimi cenami ali v določeni trafiki, za katero vemo, da ji lahko zaupamo,«* je dejal eden izmed LNP.

Negativni odnos med lokalno skupnostjo in LNP se nam je pokazal že v prvih nekaj dneh našega raziskovanja. Drugi dan bivanja v Bihaću smo se peljali mimo Lipe, begunskega taborišča 20 kilometrov iz Bihaća. Mnogi so nas opozorili, da je policija sumničava, in prav to srečanje je jasno prikazalo prevladujoče rasistične odnose in vedenje:

„Danes smo se peljali skozi taborišče Lipa. Bilo je težko – dobesedno je ogromen kompleks poln belih kontejnerskih hiš, in policaji hodijo okoli in te ustavijo, tudi če se samo sprehajaš mimo. Matej je rekel policistu, da smo se izgubili in iščemo piknik prostor. Potem so se popolnoma sprostiti, kot da bi nekdo rekel: Hej, ne skrbi, smo samo nevedni ljudje, za LNP nam ni mar. Sara Ahmed piše, da je biti feministka biti ubijalka veselja – enako velja tukaj. Biti karkoli, biti glasen, biti radoveden je več kot biti ubijalka veselja – kriminalizirano je in vse, kar spominja na solidarnost, je postavljeno pod vprašaj“ (iz Dagmarinega etnografskega dnevnika, 7. 7. 2022).

Sklep

Medsebojni odnosi v Bihaću med prostovoljci, LNP in lokalno skupnostjo so bili rasizirani. Etnografsko terensko delo je pokazalo rasistična vedenja in stališča v vsakdanjem življenju majhnega bosanskega obmejnega mesta. To ni presenečenje, saj je migracija že sama po sebi vpeta v postkolonialni svet, kjer rasne hierarhije oblikujejo tokove migracij. Kontekst Bosne in Hercegovine ni izključen iz te resničnosti, čeprav so LNP pogosto enake, muslimanske veroizpovedi, tako kot tamkajšnji prebivalci. Prejšnji paradigmi, ki sta poudarjali religijo ali etničnost kot glavna vidika napetosti in konfliktov, nista dovolj za razumevanje novega položaja bosanskih obmejnih mest. Lokalna skupnost je doživela ogromen pritisk, ko je postala tamponska cona za LNP, ki poskušajo vstopiti v EU. To je privedlo ne le do vprašanja njihove lastne pozicije v Evropi in na Zahodu, ki je pogosto dojemana kot obrobna in inferiorna v primerjavi z zahodnim človekom. Vendar pa to ne izključuje balkanske regije iz rasizma in sodelovanja v globalni rasni hierarhiji. Nasprotno, to bi pomenilo, da se zavestno ne zavedamo, kar je Mills (2007) poimenoval globalna bela nevednost. Drugače, preteklost SFRJ v gibanju neuvrčenih držav in odlomki iz romanov kot tudi ugotovitve drugih raziskovalcev (Bjelić 2019; Pistotnik in Brown 2018; Baker 2018a) kažejo, da je na Balkanu prav tako prisotna ideja belosti, čeprav se v mnogih pogledih razlikuje od zahodne.

Terensko delo je vključevalo zgolj Bihać in bližnjo okolico, zato ne zagovarjamo generaliziranja ugotovitev na celotno regijo. Članek zagovarja zgolj razširitev teorije, ki gre onkraj religije in etničnosti. Razširitev teorije bo omogočila poglobljeno analizo balkanske begunske poti, zaradi katere so skupnosti potisnjene v preoblikovana okolja. Ta okolja pa v ospredje potiskajo vprašanje globalnih rasnih hierarhij in kako se te izražajo na postsocialističnem in perifernem Balkanu.

Raso na Balkanu je težko konceptualizirati prav zaradi tega razloga, saj ima postsocialistični, obrobni svet svoje lastne težave v hierarhiziranem svetu. Zato ne zanikamo plodnih postkolonialnih razprav znotraj balkanskih študij in konceptov, kot so babuškini orientalizmi ali balkanizem. Nasprotno, ti koncepti predstavljajo osnovo za nadaljnjo razpravo o tem, kako uporabiti in razumeti raso in rasizem v regiji, kar dosedanja literatura ni uspela teoretizirati. Ta članek torej zagotavlja teoretično nadaljevanje vprašanja, kako združiti tako periferno resničnost Balkana kot tudi njegovo lastno pozicijo na osnovi beline v globalni hierarhiji. Predlagali smo, da se osredotočimo na raso kot drseči označevalec, saj kaže na to, da se telesa rasizirajo na različne načine,

vendar pa konteksti in bližine vplivajo na način, kako se rasizirajo. Parvulescu je sicer teoretiziral in predlagal rasno triangulacijo za priznanje rase, mi pa ugotavljamo, da je s preprosto vpeljavo rase takšno teoretiziranje odveč. Trdimo, da z analizo rase kot ključnega vidika lahko razumemo razlike v obravnavi, možnostih in izidih rasiziranih teles.

Zahvala

Prispevek je nastal zaradi spodbude mentoric prof. dr. Uršule Lipovec Čebren in doc. dr. Sarah Lunaček Brumen, ki sta v okviru predmeta Migracije, državljanstvo in etnične manjšine spodbudili sodelovanje z Inštitutom za etnologijo in folkloristiko v Zagrebu, kjer sta avtorja Dagmar Nared in Luka Koprivnik v okviru projekta ERIM delovala dva meseca pod mentorstvom dr. Marijane Hameršak in dr. Tee Škokić. Vsem raziskovalkam se iskreno zahvaljujemo za pomoč in usmeritve na začetku raziskovalne poti.

162

REFERENCE

- AHMED, Sara
2014 *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ANDERSON, Elijah
2015 *The White Space*. *Sociology of Race and Ethnicity* 1 (1): 10–21.
- BAKER, Catherine
2018a *Race and the Yugoslav Region: Postsocialist, post-conflict, postcolonial?* Manchester: Manchester University Press.
- BAKER, Catherine
2018b *Postcoloniality Without Race? Racial Exceptionalism and Southeast European Cultural Studies*. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 20 (6): 239–262.
- BAKIĆ-HAYDEN, Milica
1995 *Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia*. *Slavic Review* 54 (4): 917–931.
- BASKAR, Bojan
2010 *Babuškini orientalizmi od blizu: analitični koncept ali komet z Zahoda?* V: K. V. Horvat in A. Lešnik (ur.), *Včeraj in danes: Jubilejni zbornih socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo, 1960–2010*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 211–229.
- BJELIĆ, Dušan
2018 *Toward a Genealogy of the Balkan Discourses on Race*. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 20 (6): 906–929.
- BJELIĆ, Dušan
2021 *Abolition of a National Paradigm: The Case Against Benedict Anderson and Maria Todorova's Raceless Imaginaries*. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 24 (2): 239–262.
- BEAMAN, Jean
2017 *Citizen Outsider: Children of North African Immigrants in France*. Oakland: University of California Press.
- BOFULIN, Martina in ROGELJA, Nataša
2017 *Metodološki izziv preučevanj mobilnih posameznikov in skupin v 21. stoletju: med migranti, turisti in popotniki*. V: S. Žitnik in A. Kalc (ur.), *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: vidiki, pristopi, vsebine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 115–136.
- ČEBRON LIPOVEC, Uršula, idr.
2020 *Criminalized Hospitality: The Case of Velika Kladuša*. *Glasnik Etnografskega Inštituta* 68 (2): 397–418.

- DE GENOVA, Nicholas
2017 The “migrant crisis” as racial crisis: do Black Lives Matter in Europe? *Ethnic and Racial Studies* 41 (10): 1765–1782.
- FLYNN, Michael
2013 The Hidden Costs of Human Rights: The Case of Immigration Detention. Global Detention Project. <<https://www.refworld.org/docid/545b41570.html>> [1. 6. 2023].
- HAMERŠAK, Marijana; HESS, Sabine; SPEER, Marc; STOJIC MITROVIĆ, Marta
2020. The Forging of the Balkan Route: Contextualizing the Border Regime in the EU Periphery. *Movements: Journal for Critical Migration and Border Regime Studies* 5. 10-29.
- HAMERŠAK, Marijana in PLEŠE, Iva
2018 Confined in Movement. The Croatian Section of the Balkan Refugee Corridor. V: E. Bužinkic in M. Hameršak (ur.), *Formation and Disintegration of the Balkan Refugee Corridor. Camps, Routes and Borders in the Croatian Context*. Zagreb, München: Institut za etnologijo in folkloristiko. 9–41.
- HROMADŽIĆ, Azra
2019 Uninvited citizens: violence, spatiality and urban ruination in postwar and postsocialist Bosnia and Herzegovina. *Third World Thematics* 4 (2): 114–136.
- JHALLY, Sut in HALL, Stuart
1997 *Race: the floating signifier*. Media Education Foundation. <<https://www.mediaed.org/transcripts/Stuart-Hall-Race-the-Floating-Signifier-Transcript.pdf>> [1. 6. 2023].
- YOUNGE, Gary
2020 What Black America Means to Europe. *The New York Reviews of Book* Julij 23: 1–8.
- LENTIN, Alana
2008 Europe and the Silence about Race. *European Journal of Social Theory* 11 (4): 487-503.
- MAYBLIN, Lucy in TURNER, Joe
2021 *Migration Studies and Colonialism*. Cambridge in Medford: Polity Press.
- MILLS, Charles
2015 Global white ignorance. V: M. Gross in L. McGoey (ur.), *Routledge international handbook of ignorance studies*. London in New York: Routledge. 217–227.
- MINCA, Claudio
2022 Makeshift camp methodologies along the Balkan Route. *Area* 54 (3): 365–373.
- PISTOTNIK, Sara in BROWN, David Alexander
2018 Race in the Balkans: The case of Erased Residents of Slovenia. *Interventions* 20 (6): 832–852.
- PUIG de la BELLACASA, Maria
2011 Matters of care in technoscience: Assembling neglected things. *Social Studies of Science* 41 (1): 85–106.
- TOPOLSKY, Anya
2018 The Race-Religion Constellation: A European Contribution to the Critical Philosophy of Race. *Critical Philosophy of Race* 6 (1): 58–81.
- TODOROVA, Maria
2009 *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- STOLER, Ann Laura
2011 Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France. *Public Culture* 23 (1): 121–156.
- SUBOTIĆ, Jelena in VUČETIĆ, Srdjan
2019 Performing solidarity: Whiteness and status-seeking in the non-aligned World. *Journal of International Relations and Development* 22, 722–742.

BESEDA O AVTORJIH

Dagmar Nared je mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Zaključuje magistrski študij Etnologije in kulturne antropologije na Univerzi v Ljubljani. Diplomirala je iz sociologije kulture na ljubljanski univerzi, ter magistrirala iz sociologije na univerzi v Oxfordu. V antropologiji jo še najbolj zanimajo teme o spolu, migracijah ter vizualni metodologiji. Raziskovanje o Balkanski begunski poti ji je omogočila organizacija ASEF ter sodelovanje z zagrebškim Inštitutom za etnologijo in folkloristiko. Serija fotografij iz terena v BiH so predstavljene na platformah nagrajenega kolektiva Brush&Bow, kolektiva The Journal ter revije Calle52. Serija fotografij je prejela tudi nagrado na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo.

Aslihan Öztürk je magistrska študentka družbenih ved na Univerzi v Amsterdamu in trenutno dela kot raziskovalna asistentka pri projektu »NWO VICI-project EnGendering Europe's Muslim«, ki v osredje postavlja vprašanje konstelacije rase in vere, kar financira NWO. Njen trenutni projekt raziskuje, kako sta rasa in rasna pripadnost odvisni od utelešenja in naklonjenosti skozi in onstran somatskega telesa, posebej v zgodovinskem kontekstu Otomanskega cesarstva in sedanje Turške republike. S kombiniranjem metodologij iz znanstvenih in tehnoloških študij (pristop STS) in historične sociologije želi razumeti, kako je mogoče razmišljati o teoretizaciji rase v nehegemonističnih kontekstih ter kako se prepletajo s spolom, spolnostjo, razredom in islamofobijo.

Luka Kropivnik je mladi raziskovalec na Inštitutu za narodopisje ZRC SAZU, je diplomirani rusist in slovenist, magister profesor slovenistike in zgodovine, ki zaključuje vzporedni magistrski študijski program etnologija in kulturna antropologija in primerjalna književnost. Zanimajo ga predvsem migracijske študije in vprašanja Slovencev v zamejstvu in po svetu. V času študija je v okviru Erasmus prakse gostoval na Oddelku za slavistiko celovške univerze in Inštitutu za etnologijo in folkloristiko v Zagrebu. V okviru ASEF programa je gostoval na Univerzi Deakin v Melbournu, kjer je raziskoval slovensko skupnost v Avstraliji. Aktivno se ukvarja tudi s pisemskimi korespondencami slovenskih pisateljev v 19. stoletju in slovensko literaturo 19. stoletja.

ABOUT THE AUTHORS

Dagmar Nared is completing her master's degree in Ethnology and Cultural Anthropology at the University of Ljubljana. She holds a BA in the Sociology of Culture from the University of Ljubljana and an MA in Sociology from the University of Oxford. In anthropology, she is most interested in gender, migration and visual methodology. Her research on the Balkan Refugee Route has been made possible by ASEF and her collaboration with the Institute of Ethnology and Folklore Research in Zagreb. A series of photographs from the field in Bosnia and Herzegovina are featured on the platforms of the award-winning Brush&Bow collective, The Journal collective and *Calle52* magazine. The series of photographs also won a prize at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology.

Aslihan Öztürk is a master's student in Social Sciences at the University of Amsterdam and is currently working as a research assistant on the "NWO VICI-project EnGendering Europe's Muslim", which focuses on the issue of the constellation of race and religion and is funded by the NWO. Her current project explores how race and racial affiliation depend on the embodiment and affection through and beyond the somatic body, specifically in the historical context of the Ottoman Empire and the present Republic of Türkiye. By combining methodologies from science and technology studies (using an STS approach) and historical sociology, she seeks to understand how the theorisation of race can be thought of in non-hegemonic contexts, and how these intersect with gender, sexuality, class and Islamophobia.

Luka Kropivnik holds a BA in Russian and Slovene studies, and a master's degree in Slovene Studies and History, and is completing a parallel master's degree in Ethnology and Cultural Anthropology, and Comparative Literature. His main interests are migration studies and issues related to Slovenes abroad. During his studies he was an Erasmus intern at the Department of Slavonic Studies at the University of Klagenfurt and at the Institute of Ethnology and Folklore Research in Zagreb. As part of the ASEF programme, he was a visiting student at Deakin University in Melbourne, where he researched the Slovene community in Australia. He is also active in the research of the correspondence of Slovene writers in the 19th century and Slovene literature of the 19th century.

SUMMARY

Racialised interpersonal relations in Bihać, a border town in Bosnia and Herzegovina

Previous scholarship that have focused on the Balkans have mostly bracketed ethnicity, ethnic differences and religion as prioritized axes of analysis. Though there have been propositions for including race to this inquiry in the last decade, seriously considering theoretical frameworks of race, Critical Race Theory and racialization have not been prioritized. We argue for a critical implementation of previous theorization of race onto the context of the Balkans, as the acknowledgement of race affecting life outcomes simultaneously acknowledges the production of power. In other words, merely focussing on ethnic or religious differences risks flattening out power differences. Our research is informed by ethnographic fieldwork in a tampon zone in one of the external borders of the European Union, namely Bihać, a border town of Bosnia and Herzegovina. Bracketing this specific route with an amalgamation of the local population, People on the Move (POM) and volunteers, we argue that our fieldwork has proven that the previous scholarship does not suffice to explain the experiences of those residing or moving through Bihać. We take Stuart Hall's notion of race as a floating signifier and extend upon Parvulescu's conceptualization of racial triangulation to make sense of race-making processes in this specific context and propose our theoretical extension as a building block to further analyse Balkan, as well as the Balkan refugee route.